

Prolog: Pouhé slovo adaptabilita

Když má být tahle knížka jakousi popularizací našich myšlenek, které nás napadly při vědecké práci (tedy nás, autorů), měli bychom všechny cizí, méně obvyklé výrazy vysvětlit. V *Pravidlech českého pravopisu* (nakladatelství FIN) najdeme pouze to, že *adaptabilita* je ženského rodu a určité vysvětlení můžeme nalézt až u dalšího slova *adaptovat* (přizpůsobit, upravit). To už Trávníčkův *Slovník jazyka českého* z roku 1952 (Slovanské nakladatelství) a podobně *Slovník cizích slov pro nové století* (nakladatelství DIALOG, 2003) jsou ve výkladu štedřejší a píše se v nich, že *adaptabilita* je schopnost přizpůsobit se, přizpůsobení, a že výraz je totožný se slovem adaptivita, ale u ní již vysvětlení schází a navíc se adaptivita češtinářům nelíbí. Bohatší je Wikipedia, která vysvětluje, že výraz adaptabilita má svůj kořen v latinském *adapto* = přizpůsobím, nebo nespisovně: napasuji, a je to znak či rys určitého procesu. Používá se v různých oborech, a dokonce i v obchodních operacích. V ekologii to je schopnost zvládnout nepředvídané poruchy a změny v prostředí tím, že se organismus přizpůsobí.

Proč tedy zrovna Homo, mohli by se zeptat evoluční genetici. Nebyť adaptability organismů, nebylo by evoluce. Tak proč to omezovat na lidi?

O adaptabilitě lidí to umíme líp, odpovídáme. Navíc jsme tím v opozici vůči různým hrůzným předpovědím o přicházejícím konci lidstva. Taky si líp poradíme s hesly „zpátky k přírodě“. Jak daleko se máme vrátit do minulosti s přírodou nepokaženou lidmi? Kdybychom rozšířili okruh bádání na všechny organismy, odkazy na literaturu by zabraly půl knížky. Nám však jde navíc o aktivní a kreativní adaptabilitu, které se rozvinuly u druhů *Homo*.

Jedna z informací na Googlu se ovšem zcela odlišuje od našeho pojetí adaptability: Evropský sociální fond uvádí, že pro zvýšení adaptability zaměstnanců a konkurenceschopnosti podniků je adaptabilita zaměřena především na rozvoj podnikového vzdělávání, na podporu konkurenceschopnosti podnikatelských subjektů a organizací. Například v Praze proto funguje ještě do konce roku 2013 projekt OPPA (Operační Programy Praha – Adaptabilita). Z fondů EU je pro OPPA

vyčleněno **108,39 milionu eur**. Z národních veřejných zdrojů má být financování programu zvýšeno o dalších 19,13 milionu eur.

Na naši publikaci jsme nedostali z Evropské unie ani cent.

Obecně se podle Wikipedie adaptabilitou rozumí stupeň přizpůsobení živých systémů změněným okolním poměrům. Typologicky může být adaptace buď spontánní, nebo plánovaná.

A proč jen adaptabilita lidí? Protože jen u lidí se proplétá s racionalitou, a bez té a bez adaptability by nejen zhylnula naše civilizace, ale vůbec by nevznikla, a dokonce by ani nevzniklo veškeré lidstvo. Bylo by nám líto, kdyby se lidé nechali ohlupovat a zrazovali jak racionalitu, tak adaptabilitu, a tím si pod sebou podřezávali nevědomky větev.

Adaptabilita lidí, jak o ní píšeme v naší knížce, se netýká osudů zaměstnanců ani jejich míry přizpůsobivosti ke změnám v technologiích. Ani nepojednává o současné změně klimatu a o tom, jaké mohou být důsledky pro společenské uspořádání, které prý nebude schopné adaptability. „Jen“ se zamýšlíme nad faktem, že se *Homo sapiens* liší od všech organismů svou vysokou mírou adaptability, svou vlastností přizpůsobovat se velmi účinně změnám prostředí a obecněji změnám okolních struktur. Už to není jen záležitost instinktu, tedy zděděných schopností, ale velkou mírou tu spolupůsobí vůle přizpůsobit se a nakonec se do tohoto procesu zapojí rozum. S tím také souvisí znalost přírody a jejích zákonů. Tak se dostával *Homo sapiens* postupně k odpovědi na otázku, která z možností přizpůsobit se je pro něj nejvhodnější. S postupem času se naučil přírodní prostředí mírně upravovat ve svůj prospěch. Někdy to také s úpravou prostředí přehnal, nedomyslel důsledky svých zásahů a nastalé neočekávané změny působily a dnes ještě častěji působí nepříznivě. Minulý čas jsme neužili nedopatřením nebo náhodně. Současné škody na prostředí nejsou ojedinělým novým jevem. Škody na přírodě vyvolané určitým typem civilizace vedly k obrovským potížím, a někdy dokonce až k zániku některých civilizací.

Termín adaptabilita je příliš široký a zahrnuje podle našich odhadů tři soubory vlastností. Hranice mezi těmito soubory jsou sice neostře, jaksí rozmířené, ale dominantní vlastnosti v každém ze souborů se od sebe liší vlastní podstatou, tím, nakolik je zkoumaný druh

hominidů angažovaný do procesu přizpůsobení. Takže rozlišujeme mezi adaptabilitou pasivní (instinktivní), adaptabilitou aktivní a v nejvyšším evolučním stupni adaptabilitou kreativní (nebo racionální). Ta je pak doplňována adaptabilitou společenskou (sociální).

Adaptabilita pasivní je součástí evoluce a je vlastností více či méně rozvinutou u všech živých organismů. Když si určité druhy postupně začaly osvojovat **adaptabilitu aktivní**, tak cíleně napodobovaly některé procesy probíhající v přírodě pro své dobro. Jako příklad můžeme uvést záměrné vytváření kamenných nástrojů u druhů *Homo*, počínaje druhem *Homo habilis*, nebo užívání zbraní a organizování různých druhů lovu zvířat druhem *Homo erectus*. Tato nová forma adaptability koexistuje s pasivní adaptabilitou a nenahrazuje ji. Nevylučujeme možnost existence určitých forem aktivní adaptability u ostatních rodů živočichů, jen se soustředujeme na vývoj člověka od *australopitéků* až k raným civilizacím druhu *Homo sapiens*, u něhož se naplno rozvíjí **kreativní adaptabilita** typická záměrným přetvářením prostředí. K jejímu rozvoji slouží schopnost abstrakce spolu s poznáváním přírodního prostředí. Určité počáteční formy kreativní adaptability můžeme sledovat již u našeho předchůdce, u *Homo erectus*, což je zřejmě propojeno s počátky artikulované řeči. S kreativní adaptabilitou spolu existují také pasivní a aktivní adaptability, i když se mohou vyskytovat ve více či méně výrazné formě. Při vytváření pravidel trvalého usídlení se pak neobejdeme bez **společenské nebo sociální adaptability**, jejíž existence může dosáhnout dominantního postavení, obzvláště když se vytvářejí velké vládnoucí celky se složitými strukturami. O tom všem by měla být tato knížka.

Tady je třeba vložit drobnou odbočku. Ačkoliv každá historická epocha oplývá velkým množstvím nejen typických drobností, ale i zásadních vlastností, které jsou charakteristické právě nebo převážně jen pro ni, tak se lidé setkávali s některými problémy, kterým se neoprávně říká nadčasové. Záludnosti společenského vývoje, vytváření, zánik a změny společenských struktur, jakož i změny existenčních (tedy i přírodních) podmínek, to jsou situace, s nimiž se museli vypořádávat staří Egypťané (kteří se na jednom úseku naší cesty minulostí stanou našimi průvodci), stejně jako lidé roku 2013 současného

západního letopočtu. Jinými slovy, lidé se neustále musejí adaptovat na obrovskou škálu změn a proměn, a my se zde jimi můžeme zabývat jenom výběrově, a to již proto, že tato kniha nemůže mít nekonečný počet stran. Podobně se někdy dopustíme určitého výběru při popisu charakteristických znaků některé historické epochy. Čtenáři tak na tomto místě chceme připomenout, že každá historická epocha (ve smyslu epocha v minulosti, bez nutnosti rozlišování „prehistorie“ a „historie“, které by snad mohlo implikovat, že si prehistorie dost neceníme) funguje jako tapisérie utkaná z mnoha složek dění v přírodě a později v lidské společnosti. U lidských komunit jsou to materiální kultura a také kultura duchovní. Ta se zase rozpíná v širokém pásmu od vnímání času po organizaci lidského společenství, která v sobě obsahuje třeba zacházení s lidským tělem, ovšem také hierarchizaci společnosti, nebo třeba zvyky a představy o tom, jak má vypadat obydlí, jak pohřebiště atd. To je obrovské množství údajů a současnou vítanou tendencí historiků je mapovat podle možnosti všechny. Přísné až školometské rozlišování oborů je někdy taky na škodu. Cílem je potom podat popis epochy nebo komunity, který vezme v potaz všechny faktory, které tehdy působily. Takto holistický popis (nakolik je vůbec možný) bohužel nebudeme moci podat, a tak se omlouváme, pokud vznikne dojem, že třeba v určité historické epoše lidé žili jen vynalézáním zavlažovacího systému, domestikací koz nebo novou technikou opracovávání pazourků. Nebylo tomu tak, v každé této epoše existovaly nám dnes více či méně známé zvyky rodinného života, organizace společenství, způsob přípravy potravy, kult nebo třeba úvahy o tom, co představují hvězdy. Jen se nám na ploše krátké knihy nepodaří vždy plně zachytit tuto bohatost příběhu rodu *Homo*, spojenou s bohatostí historie Země. V historickém sledu bychom však chtěli ukázat určité významné změny, kterých byli účastni předchůdci lidí a sami lidé, ale zároveň si uvědomujeme, jak obtížné je říci, že třeba určitý fenomén je vlastní právě jen jediné epoše, že se objevil právě „teď a tady“. Přesto s jeho počátkem, vývojem a případnou dominancí pracujeme.

Konečně lidé sami nebyli pasivními příjemci dění okolo sebe – a to ani u společenských změn, které určitá část komunity sama třeba iniciovala, ani u změn přírodních. Tím se již vracíme k našemu

hlavnímu tématu – tedy nejen naší schopnosti **se** přizpůsobit, ale také **si** přizpůsobovat.

K rozšíření názvu *Homo sapiens* o slovo *adaptabilis*: termín *Homo sapiens adaptabilis* si přivlastnila sociologie a socioantropologie pro schopnost lidí orientovat se v současné společnosti, v nových technologiích, a především jak zvládat stres po stránce existenční a v řídicích strukturách na všech úrovních. Zkrátka se jedná o člověka, který se někdy snadno, ale častěji obtížně pohybuje v postmoderních systémech se všemi záludnostmi postmoderních teorií, včetně postmoderní filozofie. Může to být až člověk poddajný v určitém systému. Těchto současných záležitostí se ovšem naše knížka nedotýká, resp. dotýká se jen do jisté míry jejich předchůdců v jiných historických dobách.

V některých studiích má název *Homo sapiens adaptabilis* dokonce regresivní význam. Řečeno méně zdvořile to je homo méně sapiens, dejme tomu to je člověk přihlouplý, ale o to snadněji se podřizující ekonomickému a sociálnímu prostředí, tedy člověk manipulativní. Takže ani o tomto *Homo sapiens adaptabilis* nepíšeme. Spíše si všímáme, jak si ekonomické a sociální prostředí v minulosti lidé nejdříve vytvářeli a posléze přetvářeli, aby mohli přežít. Lidská společnost, její pravidla, zvyky, identity, patří k našemu druhu, je to především náš způsob adaptace na přírodní podmínky, v nichž se ocitáme. Dnes můžeme mít často pocit, že jsme pouze pasivními součástmi systému, který se stal příliš masivním a příliš komplikovaným na to, aby ho jednotlivec nebo malá skupina mohli nějak ovlivnit, ale to je již jiný příběh. Jedno varování z něj však zní již teď – nevzdáváme se právě části těch svých lidských schopností, které rodu *Homo* zprvu otevřely pomyslné dveře adaptabilních procesů?

Nezbývalo proto nic jiného než upravit název na *Homo adaptabilis*. Nejedná se jen o pojmenování knížky. Náš esej zabírá mnohem širěji na celý rod hominidů a na adaptabilní procesy, které probíhaly v mnohem delším období sahajícím až do několika milionů let před současností. Bez nich by dnešní *Homo adaptabilis* neexistoval a ani *Homo sapiens* by neměl šanci na existenci.

Dosud se autoři ať už svou profesí antropologové, archeologové, historikové, přírodovědci, nebo popularizátoři a esejisté ne příliš

často zmiňovali o lidských schopnostech přizpůsobit se změnám prostředí a o neobyčejné vlastnosti lidí si toto prostředí upravovat. Lidská adaptabilita nebyla v popředí zájmu. Pokud se v posledním století pojednávalo o tom, co nazýváme kreativní adaptabilitou, odborníci i laici se věnovali hlavně negativním aspektům této činnosti. Mohl vzniknout dojem, že *Homo sapiens* je svou snahou o zlepšování životního prostředí záporným činitelem, že přírodní prostředí (převážně) kazí. Nechceme se pouštět do obecných filozofujících úvah ani se nepouštíme do nikdy nekončících diskusí o kladném a záporném vlivu lidské činnosti na přírodní prostředí. Nepopíráme, že lidská činnost vícekrát způsobila v konečném výsledku víc škod než užítku. Zároveň je ale nutné mluvit a psát také o tom, že bez převahy kladných vlivů na přírodní prostředí by se *Homo sapiens* do dnešní formy existence nikdy nevyvinul. Když nic jiného, je v tom námět na úvahu, proč by příznivých vlivů, resp. dosažení symbiózy, neměl být schopen i nyní. Přitom si uvědomujeme, že při všech těchto možnostech, které rod *Homo* má, žije – ze svého hlediska – ve velmi křehkém prostředí. Mnohé přírodní procesy jsou na nás nezávislé a mnoho záleží na tom, jak na ně právě dokážeme reagovat. Člověk tedy nemůže – nebo by to aspoň neměl neustále zkoušet – dovolit si vždy postupovat jen metodou pokus – omyl, což někdy, jak uvidíme, v minulosti činil, a jak se lze obávat, právě také činí.

Nepředkládáme čtenářům vědeckou knihu, i když jsme všichni tři publikovali slušnou řádku vědeckých studií, každý ve svém oboru, a půjdeme i nadále po této naší hlavní cestě tvůrčí práce. Jen se snažíme poukázat v této knížce na nesmírně významnou vlastnost všech druhů *Homo*, na adaptabilitu a používáme k tomuto cíli esejistickou formu.